

Zatykó Csilla

12

MADÁRLÁTTA TÁJ TÁJRÉGÉSZET ÉS LÉGI FOTÓZÁS

Az első világháborúban Osbert Guy Stanhope Crawford a brit légierő pilótájaként ugyanazt a tájat pásztázta pilótafülkéjéből, mint megannyi társa, ő azonban a nyugati frontvonal felderítésén túl felfedezte a gépe alatt futó táj tágabb összefüggéseit is, egyes elemeinek kapcsolatrendszerét, s a természetes formák között a régmúlt emberkéz alkotta tájelemeit is. Nem véletlen, hogy a régészeti célú légi fotózás mellett az egykor élt közösségek és természeti környezetük kapcsolatát kutató tájrégészet indulását is Crawford, a cotswoldi halomsírokat bemutató munkájától (1925) eredezteti a nemzetközi régészeti kutatás.

O. G. S. Crawford felszállás előtt

Pusztahencse, Tolna megye (2004. 07. 12. Miklós Zsuzsa, RI Adattár, ltsz. 203.902)

Magyarországon a hatvanas, hetvenes években elindul, kiterjedt régészeti terepbejárások, majd a nyolcvanas évektől a légi fotók elemzésével is egybekötött regionális projektek megszületése irányította a figyelmet az egyes lelőhelyek kutatásától a nagyobb területeket lefedő, regionális vizsgálatok felé. Bár hazánkban a tájrégészet fogalma csak az ezredforduló táján kezdett elterjedni, a régészet táji gondolkodásának formálódásában a René Goguy és Otto Braasch légifotó-programjaival elindult régészeti célú légi fotózás, valamint a pécsi és budapesti légifotó-archívumok megszületése játszottak jelentős szerepet.

Bár a tájrégészet (*landscape archaeology*) egyre népszerűbb fogalom a hazai régészetben is, nehéz pontosan definiálni, mit is jelent, ezért inkább szemlélete/témája szerint határozható meg. Célja, hogy feltárja azokat az összetett folyamatokat, melyek során az ember tudatosan vagy tudattalanul alakította az őt körülvevő tájat, így alapvető feladata az ember és környezete múltbéli kapcsolatára utaló, tájban megjelenő fizikai jelenségek felismerése, rögzítése és értelmezése.

A tájrégészet a tájat egy állandóan változó, sokkorszakos régészeti jelenségnek tekinti, ahol maga a táj a történeti dokumentumokhoz hasonlóan olvasható, története a benne rejlő jelenségek alapos és részletes megfigyelésével felfedhető. Az emberiség számos módon szervezte át vagy változtatta meg a tájat maga körül, akár a természeti források kiaknázása során vagy utak, csatornák, tavak építésével, határvonalak felállításával. A különböző változások egymásra épülésével, rétegződésével minden korszak egy „történeti tájat” épít, módosít tovább, tehát a táj, mint régészeti jelenség, minden esetben számos korszakot ölel fel. Ezeket a rétegeket láthatjuk például a Pusztahencsén készült felvételeken is, ahol a házak mögötti szántóterületen egy korábbi időszak épületeinek, gazdasági tevékenységének nyomai tűnnek elő.

Mivel a tájrégészeti kutatás területe akár több négyzetkilométert is lefedhet, és ilyen léptékben egy ásatás kivitelezhetetlen, a tájrégész általában nem romboló vagy más néven roncsolásmentes régészeti módszereket alkalmaz, azaz olyan, a felszínen azonosítható és rögzíthető, látható jelenségeket keres, melyekből regionális szinten alkothat képet az emberi tevékenységről. Ebből következik, hogy a légi fotózás, mint módszer szorosan kötődik a tájrégészethez, hiszen egy nagyobb terület átnézeti képét adja, ahol a természetes jelenségek és az ember alkotta elemek együtt jelennek meg.

Nem véletlen, hogy a tájrégészet megindulása nagymértékben összefügg a régészeti célú légi fotózás kezdeteivel. A légi fotó az az eszköz, mely a terepen hagyományos módszerekkel sokszor nem megfigyelhető, a tájrégészet körébe tartozó jelenségeket ki tudja mutatni, és elsőként hívhatja fel a figyelmet pl. egy út, egy parcellarendszer vagy éppen egy elhagyott csatorna vagy halastó nyomaira. A jelenségek korának, funkciójának vagy éppen kapcsolatának

Decs-Ete, Tolna megye
(1992. 09.12. Miklós Zsuzsa, RI Adattár, ltsz. 161.474.)

Berzence, Somogy megye
(2010. 06. 11. Miklós Zsuzsa, RI Adattár)

Limes út Tát és Nyergesújfalu
(Komárom-Esztergom megye) között.
(1994. 06. 08. Otto Braasch,
Pécsi Légitrégészeti Téma, ltsz. 1526)

Állathajtó útvonal Sajófelsősebesen (Sebiş, Beszterce-Naszód megye, Románia)
(2014. 09. 08. Szabó Máté, Pécsi Légitrégészeti Téma, ltsz. 48435)

meghatározásához azonban szükséges a különböző források és módszerek, a régészeti terepbejárás adatai, a történeti források, a korai térképek, helynevek, földrajzi adatok minél teljesebb, együttes alkalmazása is.

A táj régészetre a lelőhelynél szélesebb léptékű kitekintés jellemző, azaz településhálózatok, földhasználati rendszerek, úthálózatok, territóriumok és kapcsolatok rendszerében gondolkodik. A régészeti táj lehet egy folyó völgy vagy akár egy kontinens is, de lehet olyan kicsi is, mint egy kert vagy egy udvar. A lé-

nyeges különbség a táj régészete és a lelőhelyközpon-
tú megközelítések között a régészeti jelenségek közti kapcsolat erős hangsúlyozása. Fontos a lelőhelyek közti összefüggések vagy a lelőhelyek és a környezetükben fekvő utak, árkok, sáncok, halomsírok, határhasználati rendszerek közti kapcsolatok, valamint mindezek természeti környezetbe ágyazott vizsgálata. Így például Decs-Ete középkori mezőváros légi felvételei nemcsak a később ásatással is feltárt település belső szerkezetét, az utcák vonalát, a házak sorát, egy közösség életének térbeli rendszerét fedik fel, de látványosan mutatják be a lelőhely természeti környezetbe ágyazott elhelyezkedését is.

A különböző korú és jellegű régészeti jelenségek felfedezése mellett a légi fényképezés az ember alakította táj történetébe is betekintést engedhet. A természet és az ember együttélése során a víz mindig különös jelentőséggel bír, éppen ezért a települések helyzetét, a gazdálkodás helyszíneit és módjait meghatározó egykori vízrajzi viszonyok megismerése elengedhetetlen a táj régészeti munka során. A légi fotók elemzése nagy-

Császártöltés (2004. 07. 03. Miklós Zsuzsa, RI Adattár, ltsz. 203.878)

ban segíthet a mára már elhagyott, kiszáradt meanderek, a vízszabályozások előtti vízrajzi állapotok felismerésében. Az egykor vízjárta medrek talaj- és növényelszíneződésként tűnhetnek fel a felvételeken. A Dráva-völgyben, Berzence területén 2010 különösen csapadékos nyarán készült felvételeken a mára már nagyrészt feltöltődött egykori meanderek, morotvák vonalai sötétebb, nedvesebb talajelszíneződésként válnak el környezettüktől. Ezek a megfigyelések fontos adatokat szolgáltatnak a terület vízszabályozások előtti vízrajzának megismeréséhez.

Mivel a tájrégészet nem elsősorban a lelőhelyeket, hanem az azokat is magába foglaló struktúrákat, a köztük levő kapcsolatokat, összefüggéseket vizsgálja, fontos témája az utak kutatása is. Bár a történeti korokban a főbb közlekedési utakat – lehetőség szerint – a folyók jelentették, „mellékútjaik” a szárazföldi utak voltak. Utakat a régészeti korokban tulajdonképpen csak a római korban építettek a szó szoros értelmében, ezek szétszántott kavicsalapozása a terepen, illetve ezek vonala talajelszíneződésként a légi fotókon észlelhető. A római eredetű utakat kivéve (melyeket később, a középkorban is gyakran használnak) ezek gyakran nem épített utak, inkább bizonyos határok közé eső „földcsíkok”, a táj két pont között legkönnyebben járható darabjai, és csak a gyakori használat során alakul ki a kitaposott útvonal, ösvény vagy út. Bizonyos esetekben jelentkehetnek több csapásból álló útkötegekként, melyek több, a domborzati vagy a különböző időjárási viszonyok adta lehetőségek szerinti útvonalakat kínálnak. A Keleti-Kárpátok több évszázados állathajtó útvonalának egy ilyen, számos csapásból álló útvonalkötege látható a romániai Sajófelsősebesen készült felvételen.

Az ember és a környező táj kapcsolatának egyik legalapvetőbb területe a természeti erőforrások kiaknázásának, a tájhasználat különböző módjainak és a településhatárok a táji emlékei. Mivel ezekben az esetekben

is a felszínen nehezen érzékelhető és rendszerint összetett szerkezetű jelenségekről van szó, a nagyobb térbeli összefüggéseket megmutatni képes légi fotók szerepe mind felfedezésükkor, mind értelmezésük során felértékelődik. Különösen igaz ez a mára már felhagyott, egykori parcellák nyomai esetében, melyek rendszere szerencsés körülmények között kirajzolódik a gabona különböző színárnyalataiban. Egy egykori vízfolyás mentén elhelyezkedő parcellák nyomai láthatók például Miklós Zsuzsa Császártöltés területén készített felvételén. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az utakhoz hasonlóan a szántók, legelők és más tájrégészeti jelenségek esetében is a légi fotón észlelt jelenségek korát és funkcióját mindig terepbejárás adatokkal, lelőhely-összefüggéseikkel, és ha vannak, írott vagy térképes forrásokkal együtt szükséges értelmezni.

Hegyeshalom, Lajtához igazodó parcellarendszer
(2009. 06. 12. Otto Braasch, Pécsi Légirégészeti Téma, ltsz. 41623)

